Karolina Mirys-Kijo
II rok MIHSD

Społeczno-kulturowa tożsamość kobiet ukazana w twórczości Nadżiba Mahfusa oraz wybranych pisarek arabskich Miral at-Tahawi, Salwy Bakr oraz Salwy an-Nu'ajmi

---

Streszczenie

Dotychczas sprawami kobiet-muzułmanek zamieszkujących państwa arabskie zajmowały się osoby głównie będące przedstawicielami świata zachodniego. Sprawy te ograniczały się jedynie do stereotypów panujących wśród tychże społeczności opierających się na usłyszanych zdarzeniach na temat przemocy lub ocenie noszonych przez niektóre muzułmanki strojów. Nie poświęcano zbyt wiele uwagi na głębszą analizę prawdziwego życia kobiet oraz ich sposobu postrzegania świata. Nie okazywano także zainteresowania współczesną literaturą arabską, co można upatrywać w barierze językowej oraz odgórnych założeniach mniejszej jej atrakcyjności. Wszystko zaczęło się powoli zmieniać dzięki tłumaczeniom wartościowych pozycji na języki europejskie, które docierają do coraz większego grona zainteresowanych. Sprawy kobiet oraz postrzeganie świata przez nie same zawarte w literaturze arabskiej wzbudziło wiele emocji zarówno wśród odbiorców zachodnich, jak i rodzimych. Napotykamy nie tylko wplecione wątki polityczne, ale – co najważniejsze – opis emocji oraz życia kobiet związanych w mniejszym bądź też w większym stopniu z kulturą arabską, które nie są jedynie pobocznymi, ale głównymi postaciami. Ponadto praca ma na celu ukazanie charakteru oraz postrzegania bohaterek przez samych siebie i otoczenie w przedstawionych pozycjach literackich autorstwa osób bezpośrednio związanych z poruszanym tematem, jak również zwrócenie uwagi na trafne odwzorowanie relacji w społeczeństwie w powieściach Mahfusa Nadżiba oraz wykazanie dużego wpływu na zmiany wśród samych kobiet-muzułmanek w powieściach autorstwa chociażby Salwy Bakr.

Słowa kluczowe: literatura arabska, tożsamość, kobiety, feminizm

Women's sociocultural identity shown in works of Mahfus Nadżib and chosen Arab women writers: Miral at-Tahawi, Salwa Bakr and Salwa an-nu'ajmi

Abstract

Until now affairs of Muslim women living in Arabic countries have engaged mainly scholars from the Western world. These cases have mainly been limited to the prevailing stereotypes among these communities, to a great extent based on overheard records of violence against women or on the basis of the judgmental attitude towards attires worn by some Muslim females. Very often people do not devote enough attention to a thorough analysis of real women's lives, the way they perceive the surrounding world, as well as hardly any thought is given to investigate the reasons underlying the aforementioned judgmental approach. Additionally, there has been no interest in the contemporary Arab literature, which may be caused by linguistic barriers and seemingly lesser attractiveness of the texts. Although recently extensive edition of books about women in the Middle East has begun, it should be noted that the vast majority comprises items written from the Western women's, who are incapable of understanding the cultural diversity of the region, point of view. Everything begins to change slowly due to the translation of valuable literature positions into European languages, which makes it possible for the texts to reach to the growing ranks of people interested in the matter. Women's affairs and their perception of the world presented in the Arabic literature has evoked a lot of excitement among the Western and native audiences. One may encounter not only political themes, but most importantly, the description of women's emotion and lives, which are more or less related to the Arabic culture. The work aims to show the characters' nature and self-perception, alongside with the environment of the people directly associated with the issues in question. The accurate representation social relations in the novels Mahfus Nadżib calls for a great attention. Moreover, the goal of the work is to stress a powerful influence on Muslin women in the novels, for instance by Salwa Bakr, who undergo significant changes.

Keywords: Arabic literature, identity, women, feminism

Uwagi wstępne

Niemalże we wszystkich społecznościach jej część „z planety Mars" dąży do całkowitej dominacji, w mniejszym bądź też w większym stopniu wpływając na życie kobiet. Od niepamiętnych czasów borykają się one z licznymi problemami, powierzchownym traktowaniem bez względu na

część świata, którą zamieszkują, nację czy też wyznawaną religię. Rzadko mówi się o sytuacji kobiet na terenach Żyznego Półksiężyca czy Arabii przedmuzułmańskiej, gdzie cieszyły się znaczną swobodą, same wybierały męża, mogły mieć więcej niż jednego współmałżonka, a z chwilą zajścia w ciąże wybierały, który z nich będzie najodpowiedniejszym ojcem jej dziecka. Mogły także prowadzić własny handel, zatrudniać mężczyzn na określonych przez siebie warunkach, jak chociażby pierwsza żona proroka Muhammada[1]. Nie można także pominąć pozostałej części świata, gdzie funkcjonowały określone reguły zachowań w poszczególnych grupach społecznych.

W momencie pojawienia się religii monoteistycznych otaczająca rzeczywistość powoli ulegała przemianom. Umocnił się powstały system patriarchalny, któremu żeńska część społeczeństwa zaczęła się przyglądać i początkowo buntować jedynie wewnętrznie. W znacznie późniejszych wiekach zaś (XVIII i XIX) kobiety coraz odważniej wypowiadały swoje poglądy. Ciekawość świata, coraz to nowsze udogodnienia życia codziennego, coraz łatwiejszy dostęp do informacji (np. opisywanych wypraw, dokonań medycznych etc.) rozbudziły kobiecą wyobraźnię. Niektóre przedstawicielki płci pięknej odważyły się zapisywać swoje myśli i choć nie mogły jeszcze podpisywać swoich dzieł prawdziwym imieniem i nazwiskiem lub nawet zmuszone były do anonimowego ich publikowania, to literatura skierowana typowo do kobiet zaczęła się intensywnie rozwijać[2].

Głównym przedmiotem zainteresowania tego tekstu nie jest bynajmniej historia feminizmu oraz poszczególne jego fale, lecz próba przedstawienia tożsamości kobiet, jej społeczno-kulturowych uwarunkowań będących częścią świata arabsko-muzułmańskiego, a które dzięki tłumaczeniom na język polski współczesnej literatury tworzonej przez przedstawicielki płci pięknej wywodzące się ze wspomnianego obszaru są dostępne w Europie, w tym w Polsce. Jednocześnie ważnym elementem, który należy wziąć pod uwagę, jest wykształcenie się ruchów feministycznych, a szczególnie najbardziej znanych działaczek, które zarówno przez słowa, jak i demon-

---

[1] Naturalnie mowa tu o okresie sprzed pojawienia się islamu, określanym jako czasy niewiedzy – dżahilijji.

[2] Podobna sytuacja spotkała Jane Austin, której powieści dopiero pośmiertnie publikowano pod jej prawdziwym imieniem i nazwiskiem. Więcej na ten temat można znaleźć w trzyczęściowym filmie pt. „A social history of feminist literature" dostępnym na youtube.

stracje walczyły o zmianę podejścia nie tylko do samych kobiet, ale i ich potrzeb.

W XXI wieku sprawami kobiet zajmuje się wiele organizacji międzynarodowych, lokalnych, a także jednostki, którym żeńska część społeczeństwa nie jest obojętna. Dużo uwagi poświęca się problemom płci pięknej bez względu na to, w którym miejscu naszego globu występują. Wiele z nich trwa od wielu lat, niektóre są wynikiem zaistniałej sytuacji w czasach nam współczesnych. Znaczna ich część nagłaśniana jest przez szeroko rozumiane media: telewizję, radio, gazety/czasopisma/magazyny i Internet. Bez porównania do wieku poprzedniego wzrosła świadomość społeczna[3] oraz dostępność do zdobyczy ery globalizacji.

Historia pokazała, jak wytrwale kobiety dochodziły swoich racji, począwszy od Stanów Zjednoczonych, a skończywszy na poszczególnych państwach europejskich[4]. Kobiety traktowane standardowo jako płeć z natury słabsza, definiowane jedynie jako istoty przyporządkowane przez naturę do „właściwej płci biologicznej"[5], które muszą codziennie podejmować trud przetrwania w świecie zdominowanym przez mężczyzn. Nie można w żaden sposób wyróżnić jednej grupy lub społeczności, w której nie występowałyby takie zasady. Jeden z wyjątków stanowi status kobiety na południu dzisiejszego Półwyspu Arabskiego w okresie Dżahilijji[6].

Niewątpliwie bez względu na wyznanie czy status społeczny kobiety pragną równego traktowania i godziwego życia. Na Zachodzie mają one znacznie ułatwioną, choć także niełatwą drogę do osiągnięcia swoich celów. Mogą ostatecznie dochodzić swoich praw sądowo, gdy inne środki zawiodą, oraz niejednokrotnie liczyć na poparcie ze strony bliskich osób, a w razie wykluczenia z ich strony nie mają problemu z odnalezieniem się w nowym otoczeniu, czemu sprzyja mały odsetek napiętnowania ze strony społeczeństwa. Kobiety wywodzące się z zachodniego kręgu kulturowego świadome własnej wartości walczyły o swoje prawa do głosowania, noszenia odzieży przypisanej męskiej części społeczeństwa, samostano-

[3] Nie można jednoznacznie stwierdzić, że we wszystkich regionach świata arabskiego tak jest, gdyż ze względu na różnice w rozwoju ekonomicznym poszczególnych państw dostęp do technologii, a przede wszystkim edukacji jest utrudniony szczególnie dla kobiet.

[4] *Faktem godnym zainteresowania jest niewątpliwie uzyskanie praw kobiet w Konfederacji Szwajcarskiej, które jako jedne z ostatnich otrzymały prawa wyborcze w Europie (1971 rok).*

[5] Różnice te podejmowane są w wielu pracach przez specjalistów w różnych dziedzinach. Ciekawie opisuje to m in A. Giddens w *Socjologii*.

[6] Okres przed pojawieniem się islamu.

wienia o sobie, walki z przemocą w rodzinie i wielu innych spraw, które na danym etapie rozwoju intelektualnego społeczeństwa można było osiągnąć. Nie oznacza to, że kobiety zamieszkujące państwa arabskie nie mają poczucia własnej wartości czy też nie posiadają żadnych praw.

W tym momencie pokrótce postaram się przybliżyć ten odmienny krąg kulturowy. Ma to na celu łatwiejsze zrozumienie specyfiki literatury arabskiej oraz zawartej w niej treści. Dla mieszkanek państw zachodnich ważnym elementem było wywalczenie praw obowiązujących do czasów nam współczesnych. Mam na myśli chociażby wspomniane wcześniej prawo do głosowania, podjęcie studiów przez dziewczęta lub pracy w zawodach dotychczas zarezerwowanych jedynie dla mężczyzn. Ponadto coraz wyraźniej widoczny stawał się podział między, upraszczając, duchowieństwem a sprawami świeckimi. Natomiast rozdzielenie sfery *sacrum* i *profanum* w przypadku islamu jest niemożliwe, co uwidacznia się na każdym kroku. Matki, żony, córki poddawały się wytycznym, jakie narzucały na nie religia, obyczaje czy też otoczenie. O ile na Zachodzie wpływ na życie człowieka wartości, jakie niesie ze sobą wyznawana wiara, nie determinuje codziennych zachowań, o tyle w islamie normalna jest jej nieustanna obecność.

W momencie styczności z innymi kulturami, w dużym stopniu także dzięki Internetowi, szczególnie młode pokolenie muzułmanek podjęło próbę zmiany swojej sytuacji. I nie chodzi tutaj bynajmniej o całkowite odrzucenie religii czy protesty na ulicach arabskich miast, ale stosowanie się do zasad zawartych w Koranie[7] w nieco odmienny, innowacyjny dla tych społeczności sposób. Zdaję sobie sprawę, że kiedy mówimy o muzułmankach, od razu widzimy kobiety w czarnych abajach[8] czy zakrywające twarz niqabach[9]. Kojarzy nam się to ze zniewoleniem kobiet przez męską część ummy[10] i ich przedmiotowym traktowaniem lub stosowaniem prze-

---

[7] *Święta Księga zawierająca słowa Boga (niepodlegające zmianom), które przekazano Muhammadowi – prorokowi islamu – podczas samotnych kontemplacji. Wiąże się z tym fakt uznawania zawartości Koranu jako świętej jedynie w języku arabskim (język objawienia). Dopuszcza się także tłumaczenie na język turecki. Święta księga tłumaczona na inne języki traktowana jest jedynie jako komentarz do Koranu w dwóch wymienionych powyżej językach.*

[8] Strój kobiet charakterystyczny przede wszystkim dla mieszkanek Półwyspu Arabskiego.

[9] Płachta materiału zasłaniająca twarz częściowo lub całkowicie. Więcej na ten strojów kobiet muzułmańskich: Powszechnie przyjęta wizja kobiety arabskiej wśród społeczności Zachodu, [w:] *Czarny Ląd i Świat Arabski. Równowaga czy dominacja?*, red. D. Kozłowski, Gdynia 2012.

[10] *Powszechnie stosowana nazwa na określenie wspólnoty muzułmańskiej.*

mocy. Zanim jednak wyobrazimy sobie przemoc w rodzinie skupiającą się na małżonce, incydenty ukamienowania kobiet czy zabiegi klitoridektomii, pamiętajmy, że nie wynikają one z zasad zawartych w samym islamie, ale z praktyk stosowanych zwyczajowo przez ludność zislamizowaną, która włączyła do religii rodzimą tradycję. W tym miejscu pozwolę sobie na rozwinięcie pojęcia „tradycja" składającego się na całokształt kultury świata arabskiego, bardzo ciekawego z racji różnorodnych interpretacji. Istnieje wiele rozróżnień definiujących, czym ona jest. Pozwolę sobie na przytoczenie jednej z nich, a mianowicie rozróżnienia nadającego inne znaczenie interesującemu nas pojęciu. Jest to podział na znaczenie: treściowe i czynnościowe. W znaczeniu pierwszym będzie ono równoznaczne dziedzictwu kulturowemu. Tak więc: „są to utrwalone w kulturze danego społeczeństwa i w procesach socjalizacji przekazywane wartości, normy, prawa, wierzenia, stany psychospołeczne, wzory zachowań, wytwory kultury symbolicznej i materialnej, wydarzenia, postacie, zwyczaje i obyczaje, instytucje. Elementy te są przejmowane od poprzednich pokoleń na podstawie ich trwałości historycznej i ważności. Ukształtowały się one w przeszłości, ale aktualnie funkcjonują w społeczeństwie"[11].

Natomiast w ujęciu czynnościowym będzie to „akt przekazania i przejęcia czegoś z przeszłości"[12]. Tradycja zatem to wszystko, co zostało wytworzone, zarówno w sferze materialnej, jak i mentalnej, w przeszłości i funkcjonuje w teraźniejszości[13]. Przytoczony podział ma służyć ukazaniu różnorodności pojęcia „tradycja" oraz pozwolić lepiej zrozumieć idee i myśli zawarte w ukazanych przeze mnie pozycjach arabskich autorów oraz jednocześnie uświadomić czytelnikowi, jakie uproszczenia funkcjonują wśród przyjętych opinii dotyczących islamu, które jednocześnie przyczyniają się do antagonizmów pomiędzy wyznawcami islamu tej religii a wierzącymi w inne wartości[14].

Notorycznie zapominamy o wspomnianej już przeze mnie odmienności kulturowej i przewartościowywaniu rzeczy w zupełnie inny sposób. Aby

---

[11] L. Dyczewski, *Tradycja w nowoczesności*, Lublin 2005, s. 3.

[12] Ibidem.

[13] *W przypadku wyznawców islamu będzie to wielowiekowa kultura, zwyczaje kultywowane w miejscu zamieszkania, a także przez rodzinę stanowiącą wzorzec zachowań.*

[14] *Naturalnie nie chcę w tym momencie wybielać aktów wandalizmu z udziałem młodych muzułmanów na ulicach europejskich miast, a jedynie pokazać, że nie powinniśmy patrzeć przez pryzmat takich „wybryków" na pozostałą część wyznawców islamu.*

oderwać się od zakorzenionych stereotypów, a tym samym uchronić przed interpretacją oraz odbiorem zawartych w tekście informacji w sposób charakterystyczny dla jednostek wyrosłych w państwach zachodnich, należałoby spróbować zrozumieć aspekt kulturowy przedstawianej w pracy społeczności bez jej oceniania, lecz przyjmując zaistniałe fakty. Chciałabym także, aby choć przez chwilę przy lekturze tego tekstu udało się nam oderwać od „naszych" przekonań i spojrzeć na przedstawianą literaturę oczami mieszkańców świata arabskiego.

Jak już wspomniałam, świadomość muzułmanek jest coraz większa, podobnie jak ich odwaga w sposobie wypowiadania się. Coraz śmielej podejmują walkę słowną, bardzo często zakończoną sukcesem. Używają w tym celu popularnego facebooka[15], telewizyjnych programów, w których przedstawiają swój punkt widzenia, czy kolorowych pism dla kobiet, gdzie publikowane są nie tylko teksty o urodzie, gotowaniu i modzie, ale i o nowoczesnej wierzącej muzułmance. W tym celu wykształciło się wiele ruchów kobiecych działających na tym obszarze. Niektóre z kobiet musiały nawet opuścić kraj z powodu prześladowania. Mogłoby się wydawać, że rola kobiet, muzułmanek, Arabek w społeczeństwie, ich potrzeby stosunkowo od niedawna są eksponowane. Nic bardziej mylnego. Już w XIX wieku pisał o nich Qasim Amin[16] w dziele *Wyzwolenie kobiety* z 1899 roku. Mówił w nim o roli Egipcjanek w kształtowaniu państwa i domagał się praw dla nich. Jak na owe czasy było to dzieło niezwykle nowoczesne. Zauważył, jak ważna jest edukacja, w tym także kobiet. Według niego bez reform, także takiego rodzaju, państwo nie jest w stanie się rozwijać[17]. Jego działalność jest o tyle ważna, że stała się bodźcem dla Egipcjanek w walce o własne prawa. Rozbudziła intelektualnie uśpiony

[15] *Przykład stanowi akcja Saudyjek dotycząca biustonoszy. Kobiety nie są sprzedawczyniami bielizny, ponieważ mężczyzna zatrudniający kobietę musi wygospodarować oddzielne pomieszczenie dla niej. Nie powinna bowiem przebywać w tym samym pomieszczeniu, co z kolei generuje dodatkowe koszta.*

[16] *Qasim Amin urodził się na terenie Imperium Osmańskiego i jako syn wysokiego rangą urzędnika państwowego otrzymał bardzo dobrą, jak na ówczesne czasy, edukację. Uczęszczał do sławnej szkoły aleksandryjskiej, kairskiej, a w późniejszym czasie także we Francji, gdzie po raz pierwszy miał styczność z czołowymi europejskimi myślicielami. Najprawdopodobniej przyczyniło się to do ukształtowania jego świadomości i wpłynęło na jego poglądy, które głosił po powrocie do Egiptu. Jego poglądy zaliczane są do feminizmu tłumaczącego nierówność płci boskimi przykazami. Inne feministki poszukują w podstawowych źródłach prawa muzułmańskiego praw kobiet. Zagadnienie feminizmu poruszają m.in. F. Mernissi, A. Wadud czy M. Badram.*

[17] Q. Amin, *The Liberation of Women*, Cairo 2000, s. 21–23.

potencjał, który przez wieki nie był w stanie się ujawnić. Jednym słowem pozycja autorstwa Qasima Amina stała się kultowym dziełem wywołującym do tej pory dyskusje na temat zasadności zawartych w nim informacji o reformach w społeczeństwie muzułmańskim, nie tylko wśród członków ummy, szczególnie uczonych muzułmańskich, ale i przedstawicieli świata zachodniego. Przykre jest to, że kobiety z regionów wiejskich, głównie niepiśmienne, nie mają możliwości poszerzenia swojego światopoglądu z powodu braku dostępu do edukacji, zarówno ze względu na opór ze strony najbliższej rodziny, ale i własne, wciąż stereotypowe podejście do społecznej roli kobiety[18].

Wiele współczesnych muzułmańskich emancypantek[19] uważa tak samo, jak Qasim Amin, który w swojej pracy napisał: „Shari'a sankcjonuje równość kobiety i mężczyzny przed jakimkolwiek wcześniejszym legalnym systemem. Islam zapewnia kobiecie wolność i emancypację, a wszystkie prawa zostały nadane kobietom w czasie, kiedy kobiety miały najniższe pozycje społeczne we wszystkich społecznościach. Kobiety [...] powinny mieć równe prawa we wszystkich prawach do kupna, zapomóg, dysponowania własnymi dobrami, nie potrzebując zezwolenia ojca lub jej męża"[20].

Pierwsza przedstawiona przeze mnie pozycja nie jest napisana przez kobietę, ale została włączona do mojej pracy nie tylko z powodu wyróżnienia jej autora Nagrodą Nobla, ale i ze względu na niebywale realne przedstawienie społeczeństwa egipskiego czasów, kiedy Anglicy okupowali Egipt. Sprawia to, że jest ona wyjątkowo wartościowa pod wieloma względami. Druga pozycja autorstwa Miral at-Tahawi, *Namiot Fatimy*, pokazuje życie codzienne rodziny beduińskiej, świat dżinów i baśni, na którego tle śledzimy losy głównej bohaterki. Trzecia pozycja, *Złoty Rydwan* Salwy Bakr, jest powieścią przedstawiającą losy kilku kobiet, które zasługują na głębszą analizę pod względem społecznym oraz kulturowym. Ostatnia przytoczona w pracy pozycja – *Smak miodu* Salwy an-Nu'ajmi – pokazuje nieznany dla zachodniego czytelnika świat kobiety wyzwolonej,

---

[18] *Ciekawą pozycją rozszerzającą podjęte przeze mnie rozważania jest Qur'an And Woman . Rereading the sacred text from a woman's persoective Aminy Wadud lub sławnej, szczególnie w Europie Asmy Barlas Believing women in islam. Unreading patriarchal Interpretations of the Qur'an.*

[19] *Umyślnie użyłam tego słowa zamiast „feministek", gdyż łączyłoby się to z odrzuceniem także religii jako ograniczającej wolność kobiet, a to w przypadku muzułmanek jest niemożliwe. Na ten temat w wielu pozycjach pisze prof. E. Machut-Mendecka.*

[20] Q. Amin, op. cit., s. 24.

który wywołał burzę w świecie muzułmańskim. Na Zachodzie zaś często nie dostrzega się jej subtelnego erotyzmu.

Nadżib Mahfus

Dziełem zasługującym na wyróżnienie są *Opowieści starego Kairu* będące częścią trylogii autorstwa Nadżiba Mahfusa, za które w 1988 roku przyznano mu literacką Nagrodę Nobla[21]. Napisał wiele wartościowych pozycji, lecz pierwsza i druga część (*Opowieści starego Kairu* i *Kamal*) trylogii są szczególnie interesujące i wartościowe.

W pierwszej autor opisuje wydarzenia miejsce rozgrywające się od roku 1917, czasu, w którym zachodziło wiele zmian, zarówno na płaszczyźnie społecznej, jak i politycznej. Poznajemy życie zwyczajnej mieszczańskiej, aczkolwiek tradycyjnej rodziny zamieszkującej Kair. Już na samym wstępie czytelnik reaguje oburzeniem na opis zachowań kobiety przedstawionej w pierwszych słowach pozycji. Ma ona zwyczaj budzenia się w nocy i czekania, aż mąż powróci do domu zmęczony po „libacji"[22]. Na następnych stronnicach szczegółowo opisywane jest zachowanie usłużnej żony, traktowanej jak służąca do pomocy w zdjęciu odzienia, obmyciu nóg, czy siedzącej na podłodze tylko dlatego, że „obok męża nie wypada"[23]. Amina, żona i matka, posłuszna swojemu panu i władcy, czeka noc w noc na jego powrót, sama nie wychodząc od lat z domu. Wszelkiego rodzaju sprawunki załatwia stara służąca, a poza nią wychodzić mogą jedynie jej trzej synowie Aminy. Jest ona przykładem idealnej kobiety w islamie. Znosi pogardliwe zachowanie ze strony mężczyzn, członków jej rodziny, a jednocześnie jest idealną matką, do której można przyjść się pożalić, a także układną i posłuszną żoną. Nie skarży się na swój los ani nie buntuje, lecz przyjmuje wszystko ze spokojem. Książka ukazuje sposób traktowania kobiety w społeczeństwie tradycyjnym, w którym mężczyzna jest surowym władcą domu, a poza nim wspaniałym kompanem do gry, zabaw, alkoholu, żartów z przyjaciółmi i uciech cielesnych, o których przez długi czas nie wie nikt, o czym dowiadujemy się pod koniec pierwszej części.

---

[21] Literacka Nagroda Nobla, http://noblisci.bnet.pl/81-90/1988/1988.html [data dostępu: 29 kwietnia 2012 roku].

[22] N. Mahfus, *Opowieści starego Kairu*, Warszawa 1989, s. 5.

[23] Ibidem, s. 13.

Kiedy czytelnik nabiera złudzeń o restrykcjach, jakie funkcjonują w społeczności egipskiej, poznaje śpiewaczkę Zubajdę. Jest znana nie tylko ze swojego głosu, ale i hucznych zabaw, jakie odbywają się pod jej dachem, a także z romansu z mężem Aminy. Choć on gardzi kobietami, które utrzymują stosunki pozamałżeńskie, sam korzysta z okazji, jeśli to możliwe. Swoją żonę szanuje za jej religijność. Jeżeli zaś chodzi o kobiety wiadomej profesji, są one w pewien sposób szanowane, m.in. ze względu na uciechy, jakie gwarantują mężczyznom. Sąsiadka, której po śmierci męża doskwierała samotność, po spotkaniu z głównym bohaterem określana jest w myślach jako kobieta nieprzyzwoita i zdeprawowana. Podejście do kobiet rozwiedzionych, ich traktowanie także pozostawia wiele do życzenia. Kobiety takie są przedstawiane jako winne rozstania (nawet przemoc ze strony męża nie jest wytłumaczeniem), tracą status w społeczeństwie, w którym dotychczas funkcjonowały. Niezamężne zaś nie mają żadnego prawa, nawet do uśmiechu w stronę obcych mężczyzn, gdyż to świadczy o ich nieodpowiednim prowadzeniu.

W drugiej części, *Kamal*, głównym bohaterem staje się najmłodszy syn kluczowej postaci z pierwszej części. Symbolizuje przemiany intelektualne i społeczne zachodzące w społeczności egipskiej[24]. Poznajemy dzięki niemu młodą Arabkę zachwyconą Francją oraz europejskimi prądami filozoficznymi. Aida, jego obiekt westchnień, przedstawiana jest jako kobieta odrywająca się od tradycyjnego sposobu życia, począwszy od stroju, fryzury, zainteresowań, spożywania mięsa wieprzowego, a nawet zachowania w stosunku do kolegów, które w przypadku tradycyjnego modelu wychowania nie byłoby dozwolone. Mogłoby się wydawać, że jej tożsamość związana z religią zaniknęła całkowicie. Wątpliwości pojawiają się, kiedy dowiadujemy się o jej tradycyjnych zaręczynach z kolegą Kamala – syna dyplomatów, który sam obejmuje placówkę we Francji, gdzie jego żona w bardzo szybkim czasie zachodzi w ciążę. Osoba Aminy pokazuje jedynie, że bez względu na powierzchowność i styczność z kulturą odmienną od rodzimej nawet młode pokolenie nie jest w stanie całkowicie się oderwać od powszechnie panujących zasad, gdyż zawsze coś wpłynie na zachowanie chociażby pozorów. Jednostka nie jest w stanie samodziel-

[24] Nie słucha bowiem ojca w kwestii wykształcenia na urzędnika państwowego, lecz wybiera szkołę pedagogiczną, po której może nauczać, a co się z tym wiąże – nie uzyska dobrze płatnej posady i szacunku otoczenia. Zawód nauczyciela bowiem nie był wówczas godny podziwu.

nie się odciąć od otoczenia, rodziny, która w wypadku odstępstw od jej zaleceń nie zawahałaby się wyrzec córki.

Portret psychologiczny oraz niczym nieubarwione opisy życia codziennego kairczyków dostarczają wielu doznań podczas lektury autorstwa Mahfusa. Myśli kobiet oraz ich losy, wynikające nie zawsze z niewłaściwych wyborów, lecz z braku dobrej passy w życiu, ukazują ich stan emocjonalny i towarzyszące im samopoczucie. Mamy do czynienia zarówno z kobietami pogodzonymi z własnym losem, jak i z buntującymi się w skrytości lub otwarcie wyrażającymi swoje opinie, co z kolei powoduje, że są źle postrzegane w społeczeństwie. Nie zmienia to faktu, że ostatecznie wszystkie i tak podporządkowują się zasadom powszechnie przyjętym przez mieszkańców starego Kairu.

Miral at-Tahawi

W powieści egipskiej pisarki *Namiot Fatimy* naszym oczom ukazuje się świat kobiet zupełnie inny od tego, który znamy. Jest to historia rdzennej mieszkanki Afryki Północnej. Główną bohaterką jest bardzo kochana przez ojca mała dziewczynka o imieniu Fatima[25]. Jest beduinką z dobrze sytuowanej, szanowanej w swoim plemieniu rodziny. Dziewczynka próbuje odnaleźć samą siebie, zrozumieć funkcjonowanie życia codziennego, złośliwość własnej babki, która przeklina wszystkie córki swojego syna i jego żonę z powodu umierania męskich potomków, co doprowadza matkę dziewczynki do obłędu, a członków rodziny do ogromnego smutku przekładającego się na relacje w domostwie. Można odebrać tą przypadłość oraz imię głównej bohaterki jako nawiązanie do losów samego Muhammada[26].

Główna bohaterka wśród wielu trosk i niezrozumiałego dla niej dorosłego życia tworzy swój własny, wyimaginowany świat dżinów. Jej przeżycia i poszukiwanie samej siebie zmuszają do refleksji na temat świata plemienia przedstawionego w omawianej pozycji, a konkretnie zaskakującego wręcz brutalnością świata kobiet.

---

[25] Imię to nosiła także córka proroka. Była najukochańszą spośród wszystkich córek. Uznawana jest przez muzułmanów za doskonałą.

[26] Żony Muhammada także rodziły synów, którzy we wczesnym dzieciństwie umierali.

Autorka skupia się na życiu części kobiet w plemieniu, ich relacjach i problemach, ale nie pomija męskiej części rodziny, którą uosabiają ojciec Fatimy oraz mąż jej siostry. Ojciec przedstawiony jest jako troskliwy opiekun, co przejawia się także w jego zwracaniu się do Fatimy: „moja księżniczko". Miłość do żony, a jednocześnie smutek odczytywany z długich podróży mężczyzny, który najprawdopodobniej szuka zapomnienia codziennych trosk rysuje obraz postaci tragicznej. Mężczyzna opiera się także nieustannym namowom własnej matki w kwestii powtórnego ożenienia się. Mąż siostry Fatimy zostaje ukazany jako cierpliwy mężczyzna, godzący się na powrót młodej żony do domu rodzinnego[27], aby ta mogła się opiekować młodszym rodzeństwem po śmierci matki.

Fatima jako dziewczynka wychowująca się bez realnej obecności matki, pod opieką mamki odznaczającej się niesamowitą cierpliwością oraz tolerancją na wybryki swojej podopiecznej, przy ciągłych wyzwiskach ze strony babki ucieka we własny, wyimaginowany świat, w którym ma towarzyszkę zabaw. Podczas jednej z nich dotkliwie rani sobie nogę. Ze względu na niedopatrzenie ze strony mieszkańców gospodarstwa dochodzi do komplikacji, które zauważa europejska lekarka. Po namowach cudzoziemki ojciec oddaje dziewczynkę pod jej opiekę. Okres pod skrzydłami nieznanej bliżej kobiety wydaje się najszczęśliwszy w życiu głównej bohaterki. Nikt jej nie dokucza, nauczyła się czytać i pisać, także w języku obcym. Niestety po amputacji kończyny cały świat traci kolorowe barwy. Dziewczynka zostaje odrzucona przez otoczenie, narażona jest na wyzwiska i złe traktowanie w domu rodzinnym, co dodatkowo pogłębia jej zapomnienie w wymyślonym świecie. Dodatkowo nowa żona ojca ewidentnie chce się jej pozbyć, kierując się przesądami i nieszczęściem swojej poprzedniczki boi się bowiem o utratę syna. Dziewczynka zamieszkuje domek oddalony od gniazda rodzinnego. Jest traktowana gorzej z racji swojej słabości i wyśmiewana przez potomstwo drugiej żony ojca, który sam z czasem o niej zapomina. Tragizm dziewczynki wzrusza, ale i pokazuje bezwzględne warunki życia, do jakich przyczyniają się same kobiety.

Miral at-Tahawi pokazuje w swojej powieści, że nie zawsze mężczyzna powoduje nieszczęście kobiety i jest jej oprawcą. Autorka na kartach swej

[27] Powrót, szczególnie młodej mężatki do domu rodzinnego odczytywany był jako ujma na honorze mężczyzny. Mógł świadczyć o jego słabości seksualnej lub nieumiejętności zapanowania nad małżonką.

powieści pokazuje inną stronę życia muzułmanek. Opisywane zdarzenia wyraźnie wskazują, że największej opresji kobieta doznaje od innej kobiety. Same utrudniają sobie życie i narzucają zachowania, w ich mniemaniu odpowiednie. To one są tak naprawdę powodem nieporozumień w rodzinie, wprowadzając terror i ucząc pogardzania słabszymi.

Po przeczytaniu tej powieści należałoby się zastanowić, czy za traktowanie płci żeńskiej nie odpowiadają ogólnie przyjęte zachowania starszych członkiń rodu. Autorka sama należy do Beduinów. Powieść tym samym nabiera innego wymiaru, obala stereotypy. Jest inna, niezwykła, ponieważ opowiada o losach kobiet w różnym wieku i zachowaniach wynikających z różnych przyczyn.

Salwa Bakr

Złoty rydwan to powieść zasługująca na szersze omówienie. Autorka opisuje w niej losy wielu kobiet przebywających w więzieniu. Powody, dla których zostały skazane na karę więzienia, są różne, za każdym razem niestety smutne. Książka porusza wiele problemów, z którymi muszą się mierzyć kobiety także obecnie. Ponadto *Złoty rydwan* jest jedną z niewielu pozycji autorek arabskich dostępnych na rynku zachodnim, która w całości poświęcona jest kobietom i o której można powiedzieć, że w całości wpisuje się w tematykę genderową[28].

Tytułowa bohaterka, Aziza, między historiami poszczególnych kobiet opowiada także swoją. Wynika z niej, że jako nastolatka została zmuszona do stosunku z własnym ojczymem, sama nazywając go gwałcicielem, do którego zbliżała się wraz z upływem czasu[29]. Romans, który trwał nawet po śmierci matki, miał zostać zakończony decyzją mężczyzny o ponownym małżeństwie. Zazdrosna dziewczyna, która uznała go za kochanka i wmówiła sobie swoje szczęście, z zazdrości zabija ojczyma, za co zostaje skazana na dożywocie. Jej przeszłość spowodowała pomieszanie zmysłów i wymyślenie tytułowego *Złotego rydwanu*, który miałby zawieść ją i wybrane przez nią kobiety do nieba. Kryterium wyboru towarzyszek podróży stanowią nieszczęście i niesprawiedliwość, jakich doznały w życiu. Ważne

[28] Pisze o tym już w słowie wstępnym Marek M. Dziekan.
[29] S. Bakr, *Złoty rydwan*, Sopot 2009, s. 38.

jest to, że nie są to kobiety przypisane do jednej warstwy społecznej. Są to więźniarki wykształcone i bez wykształcenia, młodsze i starsze.

Jako pierwszą poznajemy Hannę – kobietę związaną z niezaspokojonym seksualnie mężczyzną, tyranem wykorzystującym żonę w dzień i w nocy, bez ograniczeń. Dodatkowo zabraniającym jej jeść ulubione potrawy, jeśli sam ich nie toleruje. Więzienie jest dla niej azylem[30], w którym wreszcie może odpocząć. Poznajemy także jej zwykłe, przyziemne pragnienia, które mogłyby się wydawać absurdalne, jak planowanie rzeczy, które robiłaby po zakończeniu kary, np. oddanie pościeli do obszycia lub pomalowanie pokoju na swój ulubiony kolor i samodzielne wybranie do niego mebli. Jej przypadek pokazuje, jak niekiedy kobieta pozostawiona bywa sama z własnym problemem. Nie może bowiem nikomu opowiedzieć o swoim nieszczęściu, nawet matce. Ze wstydu woli cierpieć w samotności. W głębi duszy chowa zaś urazę do rodzicielki, przez którą musi żyć w strachu, spełniając zachcianki męża łącznie ze specjalnym przygotowywaniem siebie, kiedy ten zapragnie ją posiąść.

Los źle traktowanej kobiety w małżeństwie spotkał także A'idę, która została wydana za mąż za kuzyna. Został jej wybrany z powodu dobrej sytuacji materialnej i pochodzenia, nie zaś za dobre maniery czy łagodność, która wskazywałaby na dobrego męża po ślubie. Gehenna kobiety rozpoczęła się z dniem zaślubin, gdy już podczas pierwszego wspólnego wieczoru mężczyzna okazał się brutalnym oprawcom oprawcą. Z czasem z błahego powodu zaczął podnosić rękę na żonę, co wywoływało strach w ofierze przed wypowiedzeniem jakiegokolwiek słowa, które rozłościłoby oprawcę. A'ida, podobnie jak Hanna, nie może liczyć na pomoc ze strony matki. Bynajmniej nie chodzi o wstyd przed ujawnieniem prawdy, ale nagany, jakiej udzieliła córce, gdy ta opowiedziała o swoim nieszczęściu. Mało tego. Matka zrzuca winę na córkę za zaistniałą sytuację, bo według niej „nie nadskakuje mężowi, nie przypochlebia mu się i nie przyjmuje do wiadomości, że Mansi jest rozpuszczonym jedynakiem"[31]. Tłumaczy agresję mężczyzny, zamiast wstawić się za córką, oraz zakazuje jej jakiejkolwiek skargi u ojca. Zachowuje się, jakby A'ida była ciężarem, od którego się uwolniła i nie chce mieć z nią do czynienia. Wyzywa córkę od oślicy, wykpiwa jej kruchą budowę, zmniejszając jej poczucie wartości, a tym

[30] Ibidem, s. 74.
[31] Ibidem, s. 118.

samym powodując, że młoda mężatka znosi cierpliwie sytuację w domu. Dochodzi do tego, że A'ida nie ma odwagi się poskarżyć bratu, z którym łączy ją zażyła więź, choć ten domyśla się, co przeżywa jego siostra. Po nieudanych próbach zajścia w ciążę mąż „łaskawie" wysyła ją na badanie, gdzie lekarka stwierdza całkowitą płodność kobiety, lecz sugeruje przebadanie męża. Niepłodność mężczyzny naraża go na kpiny ze strony otoczenia, jest tematem wstydliwym i unikanym wśród niektórych grup, powoduje wątpliwości co do jego męskości, dlatego całą winą zazwyczaj obarczana jest kobieta. Nie dziwi więc nasilenie przemocy po przekazaniu takiej informacji przez A'idę, a upust złości powoduje poważne obrażenia. Gdyby nie zrządzenie losu w postaci wizyty brata z matką musiałaby nadal znosić zachowanie męża. Kochający brat bowiem zaatakował w obronie siostry jej męża i zabił go w ferworze wściekłości. I znowu matka, która powinna chronić dziecko bez względu na płeć, namawia A'idę na wzięcie całej winy na siebie, obiecując przy tym, że jej nie zostawi. Jednakże z momentem przyjęcia kary zostaje zapomniana przez całą rodzinę, także ukochanego brata, o którego losach dowiaduje się po wielu latach. Przypadek ten uwidacznia, jak kobiety poddane są rodzicom oraz jak silnie w świadomości tkwi wyższość syna nad córką z powódek egoistycznych – spokojnej starości.

Z kolei Azima, nienaturalnie wysoka jak na kobietę, od dzieciństwa zarówno w domu, jak i poza nim musi znosić ciągłe wyśmiewanie własnego wyglądu. Rodzina łącznie z nią samą dawno straciła nadzieję na jej zamążpójście. Z czasem budzą się w niej uczucia, które są naturalne u kobiety – pragnienie miłości mężczyzny. Odzywają się w niej pragnienia każdej dojrzałej kobiety: nadzieja na miłość, prawo do szczęścia. Nic więc dziwnego, że szuka sposobu na życie, który pozwoli jej zapomnieć o znienawidzonym wyglądzie. Odzyskuje poczucie własnej wartości, kiedy odkrywa w sobie talent, wygłaszanie pięknych pożegnań jako płaczka żałobna. Jej talent do doboru słów, sposób ich wypowiadania, a tym samym głębokie poruszenie, jakie wywołuje wśród zgromadzonych, stał się sławny i podziwiany. Azima wkrótce założyła swój własny zespół i rozszerzyła działalność artystyczną, co tylko przyniosło jej dalsze poważanie u ludzi i dobre zarobki. Kierowana pragnieniem bliskości ulokowała uczucia w niewłaściwym mężczyźnie, któremu jedynie zależało na pieniądzach kobiety, nie zwróciwszy uwagi na darzącego ją prawdziwym uczuciem.

Popada w rozpacz po odkryciu, że partner nie myśli o jej poślubieniu, jak również rozgłasza nieprawdziwe fakty na jej temat. Stawia to Azimę w niekorzystnym świetle, dlatego śpiewaczka obmyśla zemstę, tak dotkliwą i okrutną dla mężczyzny, że kara więzienia jest nieunikniona w społeczeństwie, gdzie prawo[32] nie sprzyja kobiecie.

Wiemy, że matka jest w stanie zrobić wszystko, aby uchronić własne dzieci od nieszczęścia, wziąć na siebie każdą winę, a to, czego dokonała jedna z więźniarek, chłopka Umm al-Chajr[33], tylko to potwierdza. Aby uratować ukochanego syna od kary więzienia za posiadanie nielegalnych rzeczy, bez zastanowienia przyznaje się do winy. Jako kobieta łagodna szybko zyskuje sympatię współwięźniarek i głównej strażniczki, która bez obaw zostawia jej pod opieką swoje małe dziecko. Ponadto przez niektóre osadzone uważana jest wręcz za boginkę, skoro drzemie w niej taki bezmiar dobroci nawet wobec stworzeń przychodzących do jej celi[34]. Czytając opis życia Umm al-Chajr, jej cierpliwości i postępowania, odbieramy ją z sympatią i być może zastanawiamy się, czy same byłybyśmy zdolne na jej miejscu do takiego poświęcenia.

W powieści nie został pominięty fakt dokonywania zabójstw honorowych, praktykowany szczególnie w regionach wiejskich. W powieści występuje wśród średniej klasy miejskiej. Z problemem tym stykamy się przy okazji więźniarki Szafiki, kobiety milczącej, nieobecnej, wzbudzającej jedynie litość ze względu na swój wygląd. Niegdyś nosiła inne imię, którego nikt nie zna i o którym nikt nic nie wie, czytelnik zaś poznaje je dopiero w dalszej części opowieści[35]. Powoduje to, że zagłębiamy się całkowicie w analizie jej życia, jednocześnie odczuwając ból istnienia, czytając jej historię. Dziewczyna była wychowywana po śmierci matki przez

[32] Naumyślnie nie opisuję z dużą dokładnością niektórych faktów, aby osobom chcącym się zagłębić w tekście przedstawianych przeze mnie pozycji nie zabierać przyjemności z ich czytania.

[33] Przydomek „Umm" jest skrótem od arabskiego słowa „ummun", czyli matka. W państwach arabskich często bywa tak, że do kobiety zwraca się poprzez dodanie słowa „matka" przed imieniem syna, w tym przypadku matka Chajra. Kobiety szczególnie dumne są z synów, którzy zapewniają im opiekę na stare lata. Córki odchodzą bowiem do domu męża, synowie zaś są zobowiązani do objęcia opieki nad rodzicami, co podwyższa ich znaczenie w całej wspólnocie.

[34] S. Bakr, op. cit., s. 107.

[35] Ibidem, s. 213.

siostrę, która po stracie męża, oficera w wojnie sześciodniowej[36], samotnie wychowuje dwójkę małych dzieci. Siostra zajmowała się całym domem, w tym dwoma braćmi i ojcem. Zakochała się w człowieku niebędącym muzułmaninem, co doprowadziło ją do zguby. Ojciec bowiem uznał „czyn kobiety za karygodny, nieprzystający tej, która odebrała najlepsze możliwe wychowanie w konserwatywnym duchu Górnego Egiptu"[37]. Do wykonania wyroku głowa rodziny wynajęła zabójcę, a na śmierć zawiózł ją jej młodszy brat, którym się troskliwie opiekowała. Po wszystkim spokojnie przestrzeżono Szafiję przed losem, jaki również ją może spotkać. Przywiązanie dziewczyny do starszej siostry i miłość sprawiły, że z bólu i goryczy uciekła z domu w jednej koszuli. Włóczyła się po ulicach, nie dbając o wygląd oraz zaspokojenie podstawowych potrzeb, wywołując współczucie u przechodniów. W takim stanie została aresztowana i skazana przez sąd za włóczęgostwo. Doświadczona przez życie dziewczyna stała się cieniem dawnej istoty.

W powieści nie brakuje także obrazów prawdziwej przyjaźni, jak relacje więźniarki Hudy z Dżamalat. Huda w wieku trzynastu lat wyszła za mąż za policjanta, któremu jej prosta matka oddała córkę, myśląc, że los się do nich uśmiechnął. Małżeństwo młodej dziewczyny układało się dobrze, dopóki funkcjonariusz policji przynosił do domu narkotyki, od których młoda żona szybko się uzależniła. Pozostawiona wkrótce przez niego z dwójką dzieci musiała się oddawać, aby zaspokoić nałóg. Jej towarzyszka, Dżamalat, została skazana za spowodowanie wstrząśnienia mózgu u mężczyzny, który napastował jej umysłowo chorą siostrę. Sąd nie wziął pod uwagę przyczyny jej zachowania, tylko krzywdę wyrządzoną mężczyźnie.

Pisarka porusza szczątkowo także problem lesbijstwa wśród kobiet, przytaczając incydent z udziałem Dżamili i zalotów Luli, które dziewczyna odrzuca. Opisuje także sposób życia tej drugi, sutenerki, która w więzieniu dzięki swojej odmiennej orientacji seksualnej zdobywa pozycję kochanki Sanijji, trudniącej się przemytem narkotyków drogą lotniczą[38].

---

[36] Wojna 1967 roku między powstałym w 1948 roku Izraelem a poszczególnymi państwami arabskimi. Więcej na ten temat: J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010.

[37] S. Bakr, op. cit., s. 212.

[38] Ibidem, s. 138.

Na następnych kartach powieści odkrywany, że Sanijja nie była jedyną kobietą związaną z narkotykami. Poznajemy sylwetkę Safijji, której raczej nie można poczytać tego procederu za ewidentnie negatywny. Ze zwykłej złodziejki drobnych przedmiotów przekształciła się w kobietę prowadzącą biznes narkotykowy. Powody jej postępowania są jednak szlachetne. Kobieta wyszła za mąż za człowieka, który opiekował się nią i dwójką synów w nienaganny sposób, lecz to ona zmuszona była utrzymywać rodzinę. Chciała zaspokoić wszystkie potrzeby swojej rodziny, zaczęła ich wręcz rozpieszczać, a narkotykami zajęła się, chcąc umożliwić synom uzyskanie dyplomu uniwersyteckiego, by ci nie podzielili jej ciężkiego losu. Jak widać, mamy do czynienia z kobietą ubogą i niewykształconą, ale z wrodzonym sprytem, przedsiębiorczością oraz z natury inteligentną. Nie mając sama pozycji i warunków, nie próbuje synom wpajać obowiązku ciężkiej pracy, lecz nauki w celu uzyskania pozycji i godziwego życia. Los odwdzięczył się jej, gdyż co prawda została stałą mieszkanką więzienia, ale mogła się cieszyć powodzeniem synów, którzy ją odwiedzali i obdarzali należytym szacunkiem za trud, jaki włożyła w ich wychowanie.

Z końcem powieści poznajemy jeszcze dwie kobiety doświadczone przez los. Pierwsza z nich to lekarka Bahidża wywodząca się biednej rodziny. Ta ambitna dziewczyna dzięki własnej pracy dostaje się na studia medyczne. Marzy o lepszym życiu, dobrym zamążpójściu, a wszystkie jej pragnienia zostają zniszczone przez brutalną rzeczywistość. Jako studentka doświadcza władzy pieniędzy, które ostatecznie najpierw niweczą jej nadzieje na poślubienie kolegi ze studiów, a po ukończeniu nauki nie pozwalają na podjęcie dobrze płatnej i szanowanej pracy ze względu na brak koneksji w sferze lekarzy. Ostatecznie pokrzywdzona przez los lekarka została niesprawiedliwie skazana za błąd w sztuce lekarskiej. W więzieniu jest natomiast powszechnie poważana, ponieważ samo ukończenie studiów medycznych wśród obywateli niższego pochodzenia wiele znaczy i podwyższa status społeczny wykształconej osoby w oczach ludzi niewykształconych.

Inna kobieta to Zajnab Mansur, którą życie rozpieszczało od najmłodszych lat. W przeciwieństwie do Bahidży wywodziła się z dobrze sytuowanej i szanowanej rodziny. Była także kobietą o nieprzeciętnej urodzie, co dodatkowo wzbudzało szacunek u pozostałych więźniarek. Jej historia pokazuje z kolei, jak życie w jednej chwili może ulec radykalnym zmia-

nom. Zajnab posiadała wszystko, z czasem i przystojnego męża, z którym tworzyła kochające się małżeństwo. Synowie, których urodziła, odziedziczyli po ojcu pilocie najlepsze cechy, podobnie jak po swojej matce. Idealne życie skończyło się wraz ze śmiercią męża w katastrofie lotniczej. Po tym kobieta całkowicie oddaje się wychowaniu synów. Mimo upływu czasu jej uroda i majętność nie słabną, co przyciąga co rusz proszących o jej rękę kandydatów, także brata zmarłego męża. Po nieustannych odmowach mężczyzna obmyśla plan pozbawienia kobiety opieki nad synami, co pozwoliłoby zarządzać także ich majątkiem. Troskliwa matka obawiając się roztrwonienia majątku po procesie, na którym oddano chłopców pod opiekę stryja, po prostu zastrzeliła go. Mimo tego kary więzienia czuje ulgę i poczucie spełnienia obowiązku każdej kochającej matki, chroniącej dzieci przed osobami niedbającymi o ich los.

Złoty rydwan jest wartościową pozycją. Salwa Bakr skupia się na opowiedzeniu kilku wybranych historii kobiet, między które wplata mało rzucającą się w oczy krytykę systemu panującego w Egipcie. Także opisy nie są nadto demoralizujące mimo trudnych tematów, jakie podjęła. Jej książka nie spotkała się więc z na tyle negatywnym odbiorem, aby jej druk został zakazany, jak było w przypadku następnej przedstawianej przeze mnie pozycji.

Salwa an-Nu'ajmi

Smak miodu[39] jest niesamowitą powieścią opowiadającą o seksualności kobiety. Narratorka powieści jest Arabką mieszkającą i pracującą we Francji. Podczas lektury naszym oczom ukazuje się kobieta wyzwolona w każdym aspekcie, niewidząca nic niestosownego w seksie pozamałżeńskim. Zdanie po zdaniu zagłębiamy się w erotyczny świat bohaterki, bibliotekarki przygotowującej się do odczytu na temat erotyki w literaturze arabskiej[40]. Jednym z ciekawszych elementów książki jest zapoznanie odbiorcy z tekstami dawnych pisarzy, których dzieła poruszały właśnie taką tematykę. Kobieta buntuje się przeciwko skrywaniu seksualności we współczesnym świecie arabskim, wyznaczaniu nienaturalnych gra-

[39] Tym razem nie Egipcjanka, lecz Syryjka zamieszkała we Francji.
[40] S. an-Nu'ajmi, *Smak miodu*, Warszawa 2009, s. 40.

nic i nakazów, a zapominaniu o starodawnych tekstach, w których słowa oznaczające części ciała, jak „srom" czy „członek" lub „penis", używane są bez większych ogródek. Podobnie w starych tekstach wprost pisano o życiu erotycznym, które wręcz zalecają bliskość fizyczną dla zdrowia[41]. W książce cytowanych jest wiele interesujących fragmentów, ale przytoczone zostaną trzy krótkie, oddające, moim zdaniem, trzy różne rodzaje miłości i podejście ówczesnych ludzi do faktu ich istnienia.

„Opowiadają, że kiedyś powiedziała do swej córki: »Powinnaś głośno krzyczeć, jak cię biorą. Wiedz, że na pustyni tak głośno krzyczałam, że rozbiegły się od tego wielbłądy kalifa Usmana Ibn Affana, Jemu Pokój, i nigdy już się nie odnalazły«"[42].

Ewidentnie widać bezpośredniość w wypowiedzi niejakiej Huby z Medyny do córki. W taki sposób obecnie się nie rozmawia. Matki raczej mówią córkom o poddaniu się woli męża w tradycyjnych społecznościach, a tematy seksualności są pomijane, jak gdyby w ogóle nie istniały. Przeciw temu m.in. burzy się główna bohaterka.

Zaskakujące podejście do kwestii zdrady an-Nu'ajni przytacza w dalszej części tekstu: „Rzekł ktoś do Mazida: Twoja żona zdradza cię. Tak, odpowiedział, sam jej kazałem, bo to robi dobrze jej pochwie i wargom sromowym. Kiedy wchodzi w nie mój członek, czuję wyraźnie, jakie są sprężyste i jak wspaniale go wchłaniają"[43].

Słowa zaskakujące, zważywszy na to, że kobieta za cudzołóstwo karana jest 100 batami lub kamieniowaniem, bo takie zachowanie jest szeroko potępiane w środowisku muzułmanów.

Zaskakuje także wypowiedź nieznanej bliżej kobiety odczuwającej miłość fizyczną inaczej z mężczyzną, a inaczej zaś z kobietą, jako dwa uzupełniające się elementy: „Kiedy wchodzi w ciebie mężczyzna, odżywa twoje ciało, a kiedy kochasz się z kobietą odżywa twoja dusza"[44].

Trzy ciekawe fragmenty *Smaku miodu* tylko uświadamiają z jednej strony, jak różnorodny jest świat arabskich kobiet, jak wiele różnych sposobów życia możemy napotkać. Z drugiej zaś nie musimy się zastanawiać, dlaczego wśród uczonych muzułmańskich sieje zgorszenie, znając specyfikę tejże kultury. Wyraźnie podczas czytania powieści odczuwa się

[41] Ibidem, s. 15.
[42] Ibidem, s. 86.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, s. 87.

dumę bohaterki z powodu odkrycia ciekawych faktów dotyczących sfery intymnej muzułmanów sprzed wielu lat. A co najistotniejsze – pokazuje otwartość wyznawców islamu na sprawy cielesne, które współcześnie się skrywa, a z których społeczności zachodnie mogłyby wiele czerpać.

Pod adresem autorki wystosowano wiele gróźb także za otwartość pisania o związku pozamałżeńskim głównej bohaterki, która spotyka swojego „mistrza". Uczy się miłości i rozkoszy cielesnych, w pewien sposób szukając własnego ja. Bo czy tak naprawdę czuje się aż tak dobrze w otaczającym ją świecie kultury zachodniej, skoro chwilami wmawia sobie, że jest samym ciałem i nie ma uczuć? Myślę, że to pytanie pozostawię otwarte, gdyż odpowiedź znajdziemy po przeczytaniu całej powieści.

Uwagi końcowe

Zainteresowanie współczesną kobiecą literaturą arabską nie jest szerokie nie tylko z racji bariery językowej, gdyż tłumaczy się ją coraz częściej na języki europejskie[45], ale i z powodu zaszufladkowania jej do literatury mało ciekawej. Niewątpliwie sposób pisania arabskich autorek i autorów odbiega znacznie w sposobie retoryki od przyjętego powszechnie chociażby w Europie. Odbiorca zachodniego kręgu kulturowego nie rozumie często użycia poszczególnych słów czy też licznych odwołań do znamienitych tekstów staroarabskich, tradycji oraz świata czarów i magii, gdzie dżiny i ifrity[46] mogą wpłynąć na niepowodzenie w życiu człowieka. Nieuniknione jest także patrzenie na literaturę arabską XX i XXI wieku przez pryzmat poszczególnych wydarzeń pozostawiających negatywne odczucia wśród społeczności zachodnich. Aby poszczególne pozycje wydały się warte zainteresowania, niezbędne jest przybliżenie zasad panujących w kulturze świata arabskiego. Wydaje mi się, że pozwala to na zrozumienie poszczególnych zachowań i ich znaczenia. Na Zachodzie także występuje przemoc rodzinna, fałszywe oskarżenia i inne problemy poruszane w każdej z powieści, ale mają one zupełnie inny wydźwięk. Nie lada wyzwaniem jest oderwanie się od tego co „nasze", aby podjąć pró-

[45] Tutaj warto wspomnieć o powieściach *Dziewczyny z Rijadu*, *Wszystkie drogi prowadzą do Mekki* lub filmie saudyjskiej reżyserki „Dziewczynka w trampkach".

[46] Złe duchy.

bę spojrzenia na treści zawarte w książkach z innej perspektywy. Każda z nich porusza także różne aspekty społeczne, jak wstydliwe ukrywanie przeszłości, która jest przecież niezmienna, a zmieniłaby podejście do społeczności muzułmańskich pozostałych kręgów kulturowych, czy wplatanie przemian społeczno-politycznych w całość utworu lub problemów kobiet, które pozostawione same sobie nie mają szans na obronę przed panującymi zwyczajami. Niemniej jednak warto rozszerzyć własne horyzonty, otworzyć się na nieznane dotąd historie bohaterek powieści, zważywszy na to, iż każda z powieści przyciąga odmiennym spojrzeniem na problemy kobiet arabskiego kręgu kulturowego.

Literatura

an-Nu'ajmi S., *Smak miodu*, Warszawa 2009.
at-Tahawi M., *Namiot Fatimy*, Sopot–Londyn 2009.
Bakr S., *Złoty rydwan*, Sopot 2009.
Dyczewski L., *Tradycja w nowoczesności*, Lublin 2005.
Dziekan M.M., Dzieje Kultury Arabskiej, Warszawa 2008.
Nadżib M., *Opowieści starego Kairu*, Warszawa 1989.
Nadżib M., *Opowieści starego Kairu. Kamal*, Warszawa 2009.
Zdanowski J., *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010.